



Azerbaycan Atasözlerinde Aile ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini

Family and Gender Roles in Azerbaijan Proverbs

İlkin Gulusoy*

Öz

Azerbaycan atasözleri, Azerbaycan halkının tarihini yansıtarak aile kuruluşu, evlilik, sorumluluk, aile ve aile bireyleri arasındaki ilişkiler, toplumsal cinsiyet rolleri gibi konularda önemli bilgiler sunmaktadır. Bu özlü sözler, aile içindeki rol ve ilişkileri detaylı bir şekilde yansıtarak toplumdaki kültürel değerleri ve normları ifade etmektedir. Özellikle aile değerlerinin toplum için taşıdığı önemi vurgulayan atasözlerinde kadın ve erkek rolleri, evlilik süreçleri, çocuk yetiştirme ve kardeşler arasındaki ilişkiler ele alınarak toplumun sosyal normlarına dikkat çekilmektedir.

Aile kavramıyla ilgili Azerbaycan atasözleri, aile içindeki ilişkilerden, aile bireyleri arasındaki görev ve sorumluluklara, baba-oğul, anne-kız, anne-oğul, üvey anne, çocuk bakımı, kardeşler arasındaki ilişkilere kadar geniş bir yelpazede bilgiler içermektedir. Bu çalışmada Türk kültüründe atasözü ve aile kavramı ile ilgili bilgilere yer verildikten sonra "Atalar Sözü" (2004) ve "Atalar Sözü, Elin Gözü" (2005) adlı kitaplarda aile kavramı ile ilgili Azerbaycan atasözleri Türkiye Türkçesine

Geliş tarihi (Received): 13.01.2024 Kabul tarihi (Accepted): 20.04.2024

* Doç.Dr., Kafkas Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Azerbaycan Türkçesi ve Edebiyatı Anabilim Dalı Kars-Türkiye/Kafkas University Department of Modern Turkish Dialects and Literatures Department of Azerbaijani Turkish and Literature. ilkingulusoy@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-0768-9803

aktarılarak anlamsal açıdan incelenmiştir. Bu atasözlerinde ailenin kuruluşundan, aile üyelerinin özelliklerine ve üyeler arasındaki ilişkilere kadar birtakım ölçütler üzerinde durulmuştur.

Anahtar sözcükler: *Azerbaycan atasözleri, aile, kadın, erkek, rol*

Abstract

The proverbs of Azerbaijan reflect the history of the Azerbaijani people and provide important information on family structure, marriage, obligations, relationships within the family and among family members, and gender roles. These adages express the cultural values and norms in society by reflecting the roles and relationships within the family in detail. Particularly, in the proverbs emphasizing the sacred importance of family values for society, roles of women and men, marriage processes, child upbringing, and sibling relationships are addressed, paying attention to social norms of the community. Azerbaijani proverbs related to the concept of family encompass a wide range of information, from intra-family relationships to duties and obligations among family members, including father-son, mother-daughter, mother-son, foster mother, servitude to children, and sibling relationships. The article provides information about proverbs and the concept of family in Turkish culture. Azerbaijani proverbs related to the concept of family in the books “Atalar Sözü” (2004) and “Atalar Sözü, Elin Gözü” (2005) have been translated into Turkish and analyzed in terms of meaning. These proverbs discuss various aspects of family life, from the establishment of a family to the characteristics of family members and relationships among them. In those proverbs, a variety of sayings have been mentioned, ranging from the establishment of the family to the characteristics of family members and relationships among them.

Keywords: *Azerbaijan proverbs, family, woman, man, role*

Extended summary

Proverbs are one of the oldest forms of folk literature, representing a treasure trove of deeply meaningful words passed down from generation to generation that reflect the beliefs, customs, and social-cultural elements of the community to which they belong. Within this treasure trove of words, there are many ancestral sayings related to the concept of family. These ancestral sayings are deeply meaningful expressions created by the people to strengthen intra-family relationships, preserve spiritual values, and support social harmony.

The Azerbaijani Turks, like other Turkic peoples, have attached great importance to the institution of the family, which has been an integral part of social life throughout history. The family, upon which social life in Turkish society is built, is the most important element forming the foundation of the state. Moreover, concepts such as internal trust, loyalty, the sanctity of the family, and so forth, have maintained their significance throughout the centuries in Turkic societies. All of these have found their literary expression in ancestral sayings, which serve as a reflection of people’s life observations.

In Azerbaijani proverbs and sayings, the importance of the family is understood, and it is evident that it is an integral part of society. The role of the family in regulating both society and individual lives has been a significant factor for Azerbaijani Turks, and this situation has been expressed through ancestral sayings. Proverbs reflect the history of the people to which they belong and provide important information on issues such as the establishment of the family, marriage, intra-family responsibilities, and relationships between family members.

Proverbs and sayings depicting how relationships and roles among family members are managed reflect the community's deep commitment to family values. Azerbaijani ancestral sayings discuss family members such as mother, father, son, daughter, wife, and husband, and their respective roles within the family, as well as gender issues, marriage, and the responsibilities and duties between spouses. In ancestral sayings related to the family, the importance of strengthening relationships among family members, shaping social norms, and regulating roles and responsibilities among individuals are emphasized.

The article provides information about proverbs and the concept of family in Turkish culture. Azerbaijani proverbs related to the concept of family in the books "Atalar Sözü" (2004) and "Atalar Sözü, Elin Gözü" (2005) have been translated into Turkish and analyzed in terms of meaning. These proverbs discuss various aspects of family life, from the establishment of a family to the characteristics of family members and relationships among them. In those proverbs, a variety of sayings have been mentioned, ranging from the establishment of the family to the characteristics of family members and relationships among them.

The proverbs of Azerbaijan, which play a significant role in determining the common cultural values of the Turkic world, contain important information about family, family unity, family members, and intra-family relationships, as well as gender roles. Our findings from the research are as follows:

When considering the concept of family in proverbs, it is observed that family holds great importance, and it becomes clear that the ancestral sayings related to family are educational and enlightening. The proverbs depicting the relationships and roles within the family reflect society's deep commitment to family values. In Azerbaijani proverbs, alongside family roles and relationships, important issues such as marriage, spouse selection, and responsibilities are addressed. These proverbs serve as valuable sources for understanding the role of family and marriage in a socio-cultural context and have emerged to promote the learning of family values among younger generations, fostering strong family bonds in society and establishing a solid social structure.

According to Azerbaijani proverbs, the father figure in the family is portrayed as the head of the household and simultaneously holds the status of "father" for the children, while the mother ensures the security and order of the family as a nurturing and organizing figure. It is observed that mothers are compared to the homeland in ancestral sayings, emphasizing the importance of the family as the cornerstone and one of the most sacred values in a person's life. Additionally, it is stated that mothers play a crucial role in the family, carrying various responsibilities in raising and educating children. The infinite love and compassion shown

by mothers to their children without expecting anything in return are highlighted, drawing attention to the significance of this selfless relationship, while also mentioning the negative implications of an oppressive mother-in-law attitude. According to Azerbaijani ancestral sayings, women play a significant role in creating a warm home and ensuring family unity in their role as “wife.” While noble women’s dominance in the family is emphasized in ancestral sayings, society’s disapproval of men coveting their wives is indicated.

According to Azerbaijani proverbs, a daughter is primarily seen as a symbol of honor and a protected member of the family. However, it is understood from ancestral sayings that girls are not given much importance, and their value is considered lower than that of boys. The importance of a mother’s upbringing in raising a daughter is mentioned in ancestral sayings, and mothers are depicted as a criterion to consider when seeking a life partner. Ancestral sayings provide clear guidance on the timing of a girl’s marriage and what should be considered when getting married. During marriage, more importance is given to outward beauty, and it is observed that girls with dark skin, short hair, impaired vision, or similar characteristics are generally not considered.

Proverbs emphasize the importance of continuing the family lineage and the father’s name, showing the superiority of having a son. This situation reflects the influence of patriarchal family structure and gender roles within the family. Furthermore, according to ancestral sayings, a son should resemble his father in words, deeds, kindness to others, honor, and bravery. While ancestral sayings often discuss the relationship between fathers and sons, it is also noted that no one should come between a father and his son. This indicates that there is a special and unique bond between a father and son. When categorizing ancestral sayings thematically, one can find types of boys such as shy, foolish, cowardly, arrogant, gossipy, and those who respect (or disrespect) their parents.

In Azerbaijani proverbs, the child is depicted as the source of peace and joy in the family, bringing together the mother and father. While the significant role and responsibility of parents in raising a child are emphasized in ancestral sayings, attention is also drawn to the effort parents put into shaping the child’s personality. Furthermore, it is highlighted in Azerbaijani ancestral sayings that the father’s behaviour significantly influences the formation of the child’s personality. Ancestral sayings also provide advice on the general characteristics of children and how they should behave in various situations. Recommendations regarding children in ancestral sayings are sometimes illustrated with examples from animals, which demonstrates an instructive approach to explaining children’s behaviour with concrete examples.

Sisters and brothers hold an important place in Azerbaijani ancestral sayings, and these proverbs reflect positive and negative behaviours, as well as issues such as inheritance in sibling relationships. Proverbs highlight the value of sibling relationships within the family, advising siblings not to separate from each other, not to quarrel, and to support each other in difficult times. It is noted that conflicts among siblings are temporary, and the strength of siblinghood will always prevail, according to ancestral sayings. While there are fewer ancestral sayings about sisters, there is more emphasis on jealousy, rivalry, and economic difficulties.

As seen, the researched proverbs aim to educate younger generations about family values, roles, and responsibilities within the family. Ancestral sayings, especially emphasizing the importance of family values for society, aim to strengthen social unity and solidarity by conveying wisdom from the past. In addition, ancestral sayings discuss gender roles, gender issues, social inequalities between girls and boys, marriage processes, child rearing, and sibling relationships, drawing attention to societal norms.

Giriş

Dünya genelindeki bütün ulusların atalarından miras kalan atasözleri, birçok alanda araştırılabilen konuları içerir ve sözlü edebiyat geleneğinin en yaygın türlerinden biri olarak kabul edilir. Tüm halkların sözel anlatılarında kendine özgü bir yeri olan atasözleri genellikle ahlaki ve eğitici öneme sahip, insanları doğru yaşamaya yönlendiren bilge ifadelerden oluşmakta ve her durumda kullanılabilirdiği için diğer edebiyat örneklerinden daha çok bilinçaltımızı etkilemekte, kültürümüzü ve günlük yaşamımızı yansıtarak düşünce tarzımızı şekillendirmektedir.

Türk Dil Kurumu'nun hazırlamış olduğu Türkçe Sözlük'te atasözü, "Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel." şeklinde açıklanmaktadır (TS, 2005: 155).

Turan Karataş, atasözlerinin tanımını: "Kim tarafından söylendiği belli olmayan, doğrusu zamanla söyleyeni unutulmuş ve halkın ortak malı olmuş, insana öğüt ve ders veren, insanın dünya hayatındaki durumunu açıklayan 'hüküm şeklinde nakledilen' hikmetli, özlü sözler" şeklinde verir (Karataş, 2004: 56).

Şöhret Türkmen Aktaş'a göre; "Atasözleri, bir ulusun geniş halk kitlelerinin yüzyıllar boyunca yaşadığı deneyim, gözlem ve bunlardan doğan düşüncelere dayanan; genel kural ve düstur niteliği taşıyan veya bir doğruyu ortaya koyan; söyleyeni unutulduğu için halkın ortak malı olan (anonim); kısa, özlü ve kalıplaşmış; içinde yargı (hüküm) bulunan bir tümce değerindeki sözlerdir." (Aktaş, 2004: 13).

Nurettin Albayrak, Türkiye Türkçesinde Atasözleri adlı eserinde atasözü tanımı için; "Atalarımızın yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ya da yargı şeklinde nakleden, doğrulukları kesinlik kazanmış anonim, kısa ve özlü sözlerdir." açıklamasında bulunur (Albayrak, 2009: 3).

Özkul Çobanoğlu, atasözlerini; "Türk kültür tarihindeki görünüşleriyle, atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını, genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran, kültürel birliktelik ve sosyal olarak bir arada yaşama ilkelerine dönüştüren ve kalıplaşmış şekilleri bulunan, sosyal ve kültürel olarak benimsenmiş ve meşruiyetleri tartışmasız kabul gören özlü sözler" olarak tanımlar (Çobanoğlu, 2004: 15).

Ömer Asım Aksoy'a göre atasözleri; "atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözlerdir." (Aksoy, 2018: 37).

Atasözleri ait olduğu ulusa ışık tutan, yol gösteren, bilgelik kaynağı olan ve öğüt niteliğindeki sözler olup, “bir dilin söz varlığı içinde o toplumun bilgeliğini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü ortaya koymanın (Erginer, 2010: 1) yanı sıra “geniş ölçüde sosyal gerçekleri, insanların iç ve subjektif dünyasını ortaya koyan, takdir ve tenkit eden, hükümler veren” sözler olarak da bilinir (Kurt, 1991: 2).

Atalarımızın yüzyıllar boyunca geçirdikleri deneyimlerin ve bunlara dayanan düşüncelerin bir ürünü olan atasözlerinin folklorun diğer türleri gibi halkın tarihsel gelişim evrelerini, yaşam şeklini, düşünüş ve inanç sistemini, örf-adetlerini, kısaca uygarlığı oluşturan, tüm maddi-manevi öğeleri kendi içinde barındırması bakımından, son derece önemli değerlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ataların yüzyıllar boyunca yaşadıkları deneyimlerden türetilmiş, toplumun bir araya getirilmiş bilgeliğini, ortak bilincini oluşturan bu özlü sözler kuşaktan kuşağa aktarılarak halk arasında iletişimi güçlendirir ve toplumsal değerleri devam ettirir.

Azerbaycan Türkçesinde “atasözü” kavramı için genellikle “atalar sözü” ve “məsəl” sözləri kullanılmaktadır (Əliyev, 2004: 249). “Atalar sözü” sözlükte: “İbretimiz içeriğe sahip kısa kelimeler, ifade.” şeklinde tarif edilmektedir (ADİL, I, 1997: 72).

Azerbaycan Türklerinin kültüründe atasözlerinin önem ve değeri atasözleri vasıtasıyla da açıklanmaktadır: *Atalar sözü Qurana girməz, amma Quran yanında gedər.* “Atasözleri Kur’an’a girmez, ama Kur’an yanında gider.” (AS, 2004: 44), *Atalar sözü bazarda satılmaz.* “Atasözleri pazarda satılmaz.” (Hadi, 2005: 16), *Atalar sözü hikmətdir.* “Atasözleri hikmettir.” (AS, 2004: 43), *Atalar sözü, ağılın gözü.* “Atalar sözü, aklın gözü.” (Hadi, 2005: 17).

Bir toplumun, bir ulusun kültürünü yansıtan atasözleri, ele aldıkları konular bakımından tarihi değişim ve gelişim seyrine göre bölgeden bölgeye, toplumdaki çeşitlilik göstermektedir. Konularına göre atasözlerinin içerdiği temaların veya ele aldıkları konuların genel özellikleri incelendiğinde tabiat ve evren, iklim ve takvim, tarım ve hayvancılık, insan ve insan yaşamıyla ilgili vs. pek çok konuların işlendiği, özellikle halk kültürü ve halkbilimin önemli örneklerinden sayılan atasözlerinin çok büyük bir kısmının aile kavramı ile ilgili olduğu ve aile ilişkilerini ifade etmeye yönelik olduğu görülmektedir.

1. Aile ve toplumsal cinsiyet rolleri

İnsanlığın başlangıcından günümüze kadar, aile, insan neslinin üretilmesi ve sosyal olarak yetiştirilmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Ancak, bu süreç boyunca toplumsal cinsiyet rolleri, erkek ve kadınların aile içindeki konumları da belirlenmiş ve şekillenmiştir.

Türkçe Sözlük’te aile, “Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik.” (TS, 2005: 45) şeklinde açıklanmaktadır. Sulhi Dönmezer’e göre aile; “Bütün insan toplumlarında her zaman mevcut bulunmuş bir ilk gruptur; insanın en derin ve köklü, kısmen organik nitelikteki özelliklerine dayanan aile, evrensel bir sosyal kurumdur” (Dönmezer, 1999: 194).

Evlilik yoluyla kurulan aile, toplumun küçük bir parçası olduğu için kültürel bir varlıktır. Bulunduğu toplumun temel şartlarına, yaşadığı döneme göre çeşitli şekillerde ortaya çıkabi-

len aile, sosyal yaşamın bir parçasını yansıtmaması açısından atasözleri ile yakından ilişkilidir.

Toplumun kadın ve erkek üzerindeki beklentilerini ve bu beklentilerin aile içindeki etkilerini yansıtan atasözleri, toplumsal cinsiyet rollerinin evrimini anlamak ve aile içi dinamikleri değerlendirmek için önemli bir kaynak niteliğindedir.

“Kadın ve erkeğe kültür ve bununla bağlantılı olarak toplumun attığı roller, beklentiler ve davranışlar” (Dökmen, 2010) şeklinde tanımlanan toplumsal cinsiyet kavramı, “kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade etmektedir, kültürel bir yapıyı karşılamaktadır” (Atay, 2004: 12).

Toplumsal cinsiyet rolleri, birçok kültürde kadın ve erkeğin sosyal ortamlarda beklenen davranışlarını ve rollerini belirleyen önemli bir faktördür. Bu roller, biyolojik cinsiyetten ziyade toplumsal, sosyal ve kültürel etkilerle şekillenir ve genellikle çocukluk döneminden itibaren içselleştirilir. Aile içinde kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algıları, kültürel ve ideolojik faktörlerden etkilenir ve ailenin işlevlerini belirler.

İşmen’in de belirttiği gibi; “Ailedeki bireylerin her biri farklı özelliklere, rol beklentilerine ve farklı yeteneklere sahiptir. Ailede her üyenin üstlendiği roller vardır. Aile üyelerinin toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili algılamaları ve birbirlerinden beklentileri aile işlevlerine yansımaktadır. Bireyin yaşamdan doyum sağlaması, işlevlerini etkin bir şekilde yerine getirmesi ve yaşadığı topluma uygun kişi olarak yetişmesi öncelikle aile çevresinde sağlanır” (İşmen, 2004: 58).

Toplumsal cinsiyet bakış açısı, aile içindeki rol paylaşımı, kök aileden bireylere aktarılan birtakım düşünce, davranış, tutum ve ailenin sosyo-demografik özellikleri aile hayatını büyük oranda etkileyen bir niteliğe sahiptir” (Akgül Gök ve İl, 2017: 524). Bireyler, bulunmuş oldukları toplum ve kültürel yapı içerisinde cinsiyet rollerini öğrenmekte ve bu öğrendikleri rollere uygun olarak davranmaktadırlar (Akgül Gök, 2013: 5). Kişilerin yaşamış oldukları toplumun kültürü, kadın ve erkek için uygun olan davranış ve değerleri de içinde bulundurmaktadır (Ersoy, 2009: 214).

Toplumsal cinsiyet rolleri kadın ve erkeğe bakış açısının aynasıdır. Zira bu roller toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına göre biçimlenir. Bu yüzden de toplumdan topluma değişkenlik gösterirler. Her ne kadar bu roller değişen toplum koşullarına göre farklılık gösterse de kültürel boyut çok geniş bir alana sahiptir. Bu yüzden cinsiyet rolleri kültürel görev dağılımına göre şekillenir (Genç, 2018: 17).

Sözlü gelenek, erkek-kadın arasındaki ilişkileri ve rolleri belirleyen sembolik sistemin bir parçasıdır, bu nedenle de toplumsal cinsiyet kavramlarını yansıtmaktadır. (Tekin, 2023: 523). Bu açıdan atasözleri de toplumsal cinsiyet algısını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Atasözlerinde sıkça görülen kadın ve erkek rolleri, genellikle ataerkil bir yapıyı yansıtmaktadır. Kadınlar genellikle aile içindeki rollerle ilişkilendirilirken, erkekler genellikle dışarıdaki işlerle ve toplumsal sorumluluklarla bağlantılı görülür. Ve yahut geleneksel olarak, erkeklerin gücü, cesareti ve liderlik yetenekleri övülürken, kadınlar genellikle aile içindeki destekleyici ve fedakâr rolde tasvir edilirler.

Aile kavramıyla ilgili Azerbaycan atasözleri, aile içindeki ilişkilerden aile bireyleri arasındaki görev ve sorumluluklara, baba-oğul, anne-kız, anne-oğul, üvey anne, çocuk bakımı, kardeşler arasındaki ilişkilere kadar geniş bir yelpazede bilgiler içermektedir. Bu atasözleri, Azerbaycan toplumunda ailenin yapısı hakkında bilgi verirken önemini de vurgular. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin ve aile içindeki dengelerin nasıl algılandığını ve işlendiğini gösterir.

2. Kadınla (anne/ana, kadın, avrat, kız) ilgili atasözleri

Türk sosyal hayatının temelini oluşturan ve kültürel yapı içinde büyük öneme sahip en kutsal birimi olan ailenin vazgeçilmez unsuru, kuşkusuz kadındır. Zira “Herhangi bir toplumda kadına verilen haklar ve kadının konumu ne düzeydeyse o toplumun gelişmişliği de o düzeydedir. Bir toplumun gelişmişlik düzeyini anlayabilmek için o ülkede kadınlara ne kadar hak ve fırsatların tanındığına bakmak gerekir.” (Örücü, 1996: 21). Kadın anne, eş, abla vd. unvanlarla aile içinde olduğu kadar, “kadın” kimliği ile de Türk toplumunda önemli bir yere sahip olmuştur (Yılmaz, 2004: 112). “Kadınla İlgili Atasözleri” başlığı altında Azerbaycan atasözleri kadına; *ana, eş (avrat), kız çocuğu* gibi verilen roller çerçevesinde incelenecektir.

2.1. Anne ile ilgili atasözleri

Anne/Ana: “ana” kelimesinin açıklaması “çocuğu olan kadın, anne” (DDTS. 1999: 58), “evladı olan kadın” (ADİL, I, 2006: 114) şeklinde verilmektedir.

Azerbaycan atasözlerinde anne, her şeyden önce vatanla kıyaslanır; *Ana kimi yar olmaz – vətən kimi dövlət-var.* “Ana gibi yar olmaz – vatan gibi var-devlet.” (AS, 2004: 34). Ana da vatan gibi kutsaldır, hatta Türkiye Türkçesinde “baba yurdum” ifadesi Azerbaycan Türkçesinde “ana vatan” şeklinde kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi, atasözlerinde anne ile vatan kavramı aynı statüde tutulmakta, “anne gibi yar olmaz” derken annenin her zaman, her şart ve koşulda evladını seveceği, terk etmeyeceği, vatanın ise aitlik, konumlanma bakımından insanın en büyük zenginliği olduğundan bahsedilmektedir.

Atasözlerinde anne/ana rolünü incelediğimizde, annenin ailenin temel bireyi olduğu, kişinin hayatındaki en kutsal değerleri temsil ettiği ve aile kurumunun dayanak noktası olduğu görülmektedir.

Atasözlerinde anne/ana, çocuk yetiştirmede, çocuk eğitiminde vs. belli başlı görev ve sorumluluk sahibidir. Annenin sevgi, merhamet, şefkat timsali ve güvenin temel direği olduğu görülmektedir: *Ağlarsa anam ağlar, qalanı yalan ağlar.* “Ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar.” (AS, 2004: 27); *Ana bala ucundan canını oda yaxar.* “Anne çocuğu için canını ateşe verir.” (AS, 2004: 34); *Anadan əziz yenə anadır.* “Anadan aziz yine anadır.” (AS, 2004: 34); *Analı quzu – xınalı quzu.* “Analı kuzu, kınalı kuzu.” (AS, 2004: 34); *Lalın dilini anası bilər.* “Dilsizin dilini anası bilir.” (AS, 2004: 177); *Ananın səbri tükənməz olur.* “Ananın sabrı tükenmez olur.” (AS, 2004: 34)

Azerbaycan atasözlerinde üvey anne kavramının olumsuz bir anlam değeri taşıması dikkat çekmektedir: *Ögey ananın qaynamaz qazanı*. “Üvey ananın, kaynamaz kazanı.” (Hadi, 2005: 145); *Ana uşağa aş gətirər, analıq yaş*. “Ana çocuğa yemek getirir, analık yaş.” (AS, 2004: 34). Bunun yanı sıra annesi vefat etmiş ya da annesinden ayrı düşen ve analıkla beraber yaşayan çocukların dışlanma, öteki konumuna düşme durumu atasözlerinde sık sık görülmekte ve bu da dolaylı yolla doğma, öz annenin bireyin varlığını sürdürmesi ve gelişiminde ne kadar büyük pay sahibi olduğunu belirterek, anneyi değerli bulma, kutsama konusunda nasihat niteliği taşımaktadır: *Anasızın gördüyü iş danlaqsız bitməz*. “Anasızın yaptığı iş azarsız bitmez.” (AS, 2004: 34); *Analı kızın özü böyüyər, anasız kızın sözü*. “Analı kızın kendisi büyür, anasız kızın sözü.” (AS, 2004: 34).

Dikkat çeken bir başka örnek ise; *Anasından ayrı düşən qızunu qurd yeyər*: “Anasından ayrı düşen kuzuyu kurt kapar” (AS, 2004: 34) atasözüdür. Burada annenin koruyucu, himaye edici vasıfları göz önünde bulundurularak güven (itimat) imgesi olarak verildiği görülmektedir. Buna benzer örnekler sadece atasözlerinde değil destan ve masalarda da yer almaktadır. Dede Korkut anlatılarında kurtarıcı kahraman olarak “Dirse Han oğlu Buğaç” boyunda ölüm terk edilmiş Buğaç’ı kurtaran ve bu yolla da aile birliğini sağlamış olan, kurtarıcılık vizyonu ile aslında gelecek tehlikeleri de önleyen yine annedir (Kitabi-Dədə Qorqud, 2004: 24).

2.2. Avrat, karı, hanım, hatun ile ilgili atasözleri

Avrat/Arvad, Karı/Qarı, Hanım/Xanım:

Avrat kelimesi: 1. Dişi insan, kadın. 2. (kocaya göre) karı, eş.” (Püsküllüoğlu, 2004: 135) şeklinde, *karı* kelimesi: “bir kimsenin evli bulunduğu kadın.” (Püsküllüoğlu, 2004: 738) biçiminde, *hanım* kelimesi ise: “1. Erişkin dişi insan.; 2. Evlenmiş ya da kızlığını yitirmiş dişi insan.; 3. Annelik ya da ev yönetimi yönlerinden gereken erdemleri, nitelikleri bulunan.” (Püsküllüoğlu, 2004: 703) olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye Türkçesindeki *avrat* sözcüğü Azerbaycan Türkçesinde *arvad* şeklinde kullanılmakta, Azerbaycan Dilinin İzahlı Luğəti kitabında, “Arvad” kelimesi: “Qadın, ərli qadın, ərli olan, ya olmuş qadın.” (ADİL, I, 2006: 142) şeklinde, “qarı” kelimesi: “1. Qoca qadın, qoca arvad; 2. Arvad, zövcə. 3. məc. Qatı, qəddar, kinli, hiyləgər (ADİL, III, 2006: 59) şeklinde, “xanım” kelimesi ise: 1. Hörmət və şərəf üçün qadınlara verilən ad; bəyim; 2. Qadın, arvad, zövcə.” (ADİL, II, 2006: 423) şeklinde açıklanmaktadır.

Atasözlerinde, en çok kullanılan kelimelerden birisi de *kadın*, *karı* sözcükleridir. Kadın “eş” rolünde ve erkeklerle karşılaştırmalı olarak ifade edilmektedir. Ayrıca, evi yuva haline getiren, aile kurulmasına öncülük eden bir figür olarak görülür: *Erkək quş havanı, dişi quş yuvanı güdər*: “Erkek kuş havayı, dişi kuş yuvayı izler.” (Hadi, 2005: 62), *Yuvanı erkək tikər, dişi saxlar*: “Yuvayı erkek yapar, dişi korur.” (Hadi, 2005: 171).

Azerbaycan atasözlerine göre, evlendiği kadının iyi olması erkeğin, yiğidin şansına bağlıdır: *Arvad ilə at igidin baxtına*. “Karı ile at yiğidin bahtına.” (AS, 2004: 37). Evlenecek kadın ararken dikkatli olmak, ihtiyar gözüyle seçmek gerekir: *Arvadı ahıl gözüylə, atı – cahıl gözüylə*. “Kadını ihtiyar gözüyle, atı cahil gözü ile.” (AS, 2004: 38). Her iki atasözünde iyi

eş aile hayatında mutlu olmanın esas şartı olarak vurgulanmakta, kadın, eşinin ve ailesinin kaderini belirleyen varlık olarak gösterilmektedir.

Kadının akıllı, ahlakı yerinde, dürüst olması da çok önemlidir: *Ağullı arvad ara, ağılsız arvad vara qaçar*. “Akıllı kadın ara, akılsız kadın vara koşar.” (AS, 2004: 25), *Ağullı arvad kamala, ağılsız arvad camala güvənər*. “Akıllı kadın kemale, akılsız kadın cemale güvenir.” (AS, 2004: 25). Bu atasözlerinde eş seçiminde kadının da erkek kadar dikkatli olmasının önemi vurgulanırken, doğru seçim yapabilmesi için ileri görüşlü davranması, nefis ve hırsa kapılmadan adayları değerlendirmesi ön koşul olarak görülmektedir. -

Atasözlerinde aile içerisinde her ne kadar kadının önemi vurgulansa da son sözü aile reisi olan erkeğin söylemesi gerektiğini, kadının kendi başına alacağı karardan aileye faydadan daha çok zarar geleceğini öngören örneklere de karşılaşılmaktadır: *Arvad tutan yolun axırı yoxuşa qalxar*. “Kadının tuttuğu/belirlediği yolun sonu yokuş olur.” (AS, 2004: 38).

Azerbaycan atasözlerinde çokeşliliğin desteklenmediği, kumanın sevilmediği, çok eşliliğin olumsuz yanları, huzursuz ve sıkıntılı bir yaşam getireceği belirtilmektedir: *İki arvadlı kişinin ağzının dadı olmaz*. “İki karısı olan erkeğin ağzının tadı olmaz.” (AS, 2004: 134). *İki arvadlı ev zibilli olar*. “İki karılı ev çöplü olur.” (AS, 2004: 134).

Atasözlerinde dul kadınla evlenmeye de toplumda sıcak bakılmadığı görülmektedir: *Alma arvadın dulunu, dalınca gələr qulunu*. “Alma kadının dulunu, arkasından gelir yavrusu.” (AS, 2004: 30), *Dul arvadı qız adına almazlar*. “Dul karyı kız adı ile almazlar.” (AS, 2004: 95), *Dul arvadın divarı alçaq olar*. “Dul kadının duvarı alçak olur.” (AS, 2004: 95).

2.3. Kızla ilgili atasözleri

Sözlükte, kız kelimesi: “1. Dişi çocuk; 2. Genç dişi” (DDTS, 1999: 805) olarak tarif edilir. Azerbaycan Dilinin İzahlı Luğəti kitabında “qız” kelimesi: “1. Qadın cinsindən olan uşaq, övlad; 2. Hədd-bülüğa çatmış, lakin hələ ərə getməmiş qadın cinsli cavanlar (ADİL, III, 2006: 154) şeklinde tanımlanmaktadır.

Azerbaycan atasözlerinde kız, her şeyden önce namus demek olup, korunması gerekmektedir: *Qızın isməti – atanın dövləti*. “Kızın ismeti – babanın devleti.” (AS, 2004: 166). *Qıznan qızıl gizlin gərək*. “Kız ile altın saklı gerek.” (AS, 2004: 166).

Atasözlerinde anne-kız ilişkisi çeşitli yönleriyle yer almış ve özellikle, kız çocuklarının yetiştirmesiyle ilgili tecrübe ve sorumlulukları atasözlerine daha fazla yansımıştır. Kız çocukları için, annelerinin karakter özelliklerini devralacaklarına dair yaygın bir inanç sıkça dile getirilmektedir. Kız, annesinin dizinin dibinde terbiye görür ve öğüt alır: “*Qız anadan qorxmasa, öyüd almaz*. “Kız anadan korkmazsa öğüt almaz.” (AS, 2004: 165); *Qızın döyməyən dizin döyər*. “Kızını dövmeyen dizini döver” (AS, 2004: 166); *Anasına bax qızını al, qırağına bax bezini al*. “Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.” (AS, 2004: 34); *Anası çıxan ağacı qızı budaq-budaq gəzər*. “Anası çıkan ağacı kızı daldan dala gezer.” (AS, 2004: 34). Örneklerden de görüldüğü üzere, kızın yetişmesinde annenin olumsuz etkisinin olabileceğine değinilmiş, anne, erkeklerin eş seçerken dikkate alacağı ölçüt olarak verilmiştir.

Bazı atasözlerine göre kız çocuğuna erkek çocuk kadar değer verilmez; çünkü kız çocuğu ele gidecek, erkek çocuğu ise ailenin soyunu devam ettirecektir. Bu durum bütün kız çocuklarını aynı tasnife sokmasa da geleneksel Türk kültüründe kadın “alınan”, erkek “alan”dır (Ersöz, 2010: 172). Kız çocuğu doğduğu günden itibaren ailenin maddi ve manevi sıkıntıları başlar: *Qızı saldın beşiyə, cehizi çək eşiyə*. “Kızı bıraktın beşiğe, çeyizi çek eşiyə” (AS, 2004: 165), *Qız yükü – duz yükü*. (AS, 2004: 165).

Kız ile ilgili atasözlerini incelediğimizde kelimenin genellikle evlilik ile bağlı bir şekilde ifade edildiği görülmektedir. Böyle atasözleri Azerbaycan halkının geleneklerini kendisinde barındırması açısından önem arz etmektedir. Zira “Bir halkın halk olabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi; o halkın inanışlarına, diline, tarihine, kültürüne, gelenek ve göreneklerine bağlı kalması ile mümkün olur. Bu özelliklere sahip çıkmayan toplumlar, toplum için gerekli hedeflerden yoksun kalırlar.” (Kayhan, 2018: 876).

Toplumların temeli olan aileler evlilik yoluyla kurulduğu için doğru evliliklerin yapılması, toplum için son derece önemlidir (Özcan, 2009: 94). Atasözlerinde kız çocuğunun vaktinde evlendirilmesi ve evlendirilme sırasında dikkat edilmesi gereken hususlar çarpıcı bir şekilde ifade edilmiştir.

Qız ağacı – qoz ağacı, hər yetən bir selbə atar. “Kız ağacı – ceviz ağacı, her gelen bir taş atar.” (AS, 2004: 165) atasözünde kızın bir ceviz ağacı gibi değerli olduğu ve birçok talip tarafından arzu edildiği anlatılmaktadır. Kızın kimle evlenmesi (veya kime verilmesi) gerektiği de bir başka bir konudur; *Qızını vermə dəli dəvəçiyə, dəvəsi gedər, dəlisi qalar*. “Kızını verme deli deveciye, devesi gider, delisi kalır.” (AS, 2004: 166) atasözünde, kızın uygun bir eşle evlenmesinin, ailesinin huzurunu sağlayacağını ve yanlış bir tercihle ailenin zarar görebileceğine işaret edilmektedir.

Kız çocuğu babasına daha çok bağlı olduğu için bazı atasözlerinde evlenecek olan kızın babasının mesleğine de değinilmektedir. Bazı durumlarda baba mesleğinin, özellikle çobanlık gibi düşük statüde görülen mesleklerin, kız çocuğu için bir utanç kaynağı olabileceği ifade edilmektedir, örneğin, *Naxırçı qızından xanım olmaz*. “Çoban kızından hanım olmaz.” (AS, 2004: 185) atasözü, çoban kızlarının yüksek sosyal statüde bir evlilik yapamayacaklarına dair bir inancı gösterir ve bu tür atasözleri toplumun belirli meslek gruplarına atfedilen değer ölçütlerini ve bu mesleklerle ilişkilendirilen sosyal sınıflandırmayı ifade eder.

Evlilikle ilgili atasözlerinde bazı kültürel önyargılar ve güzellik standartlarına dair izler bulunmaktadır. Özellikle güzel ve beyaz tenli kızların tercih edildiği, siyah tenli, görme engelli, deli dolu, kısa saçlı kızların küçümsendiği veya alay konusu olduğu teması yaygın görülebilir. Bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

a) Siyah tenli kızlarla ilgili atasözleri: *Qara qızın baxtı olsaydı, anadan ağ doğulardı*. “Kara kızın bahtı olsaydı, anadan beyaz doğardı.” (AS, 2004: 157); *Qara qızdan xatın olmaz, boz eşşəkdən qatır olmaz*. “Kara kızdan hatun olmaz, boz eşekten katır olmaz.” (AS, 2004: 157);

b) Deli dolu kızlarla ilgili atasözleri: *Dəlicə qızdan dəlicə gəlin olar*. “Delice kızdan delice gelin olur.” (AS, 2004: 84); *Dəli qız bir naxış bilir*. “Deli kız bir nakış bilir.” (AS, 2004: 84);

c) Görme engelli kızlarla ilgili atasözleri: *Qonşu dövlətli olsa, kor qız ərə gedər*. “Komşu zengin olursa, kör kız evlenir.” (Hadi, 2005: 103); *Kor qız toyda donunu tanıdı*. “Kör kız düğünde elbisesini tanıdı.” (AS, 2004: 150);

ç) Kısa saçlı kızlarla ilgili atasözleri: *Aləm aləm ilədir, keçəl qız da xalamla*. “Âlem âlem ilədir, kel kız da halamla.” (AS, 2004: 40); *Keçəl qızın nəyi var? Dəmirdən bir darağı*. “Kel kızın neyi var? Demirden bir tarağı.” (AS, 2004: 146).

3. Erkek (kişi, ata, oğul) ile ilgili atasözleri

Erkeğin sosyal hayattaki statüsü, genellikle büyük bir önem taşır ve bu statü, bireyin aile içinde ve toplumda sahip olduğu rollerle şekillenir. Erkek anlamı veren “kişi” sözcüğü, Türkçe sözlükte “insan, şahıs” (TS, 2005: 497) şeklinde tanımlanırken, Azərbaycan Dilinin İzahlı Luğəti kitabında: “*Kişi* is. 1. Cinsə qadının əksi, 2. Ər, 3. Adam, şəxs, kəs, 4. Məc. mərd, namuslu, sözündə sabit adam, 5. Hörmət əlamət olaraq yaşlı kişilərin adlarına əlavə olunur.” şeklinde açıklama yapıldığı görülmektedir. (ADİL, I, 2006: 122).

Kişi/ər sözcüğüyle kurulan atasözlerine baktığımızda; erkek cesur, sözünün sahibi, saygılı, ailesini seven ve koruyan, ailenin geçimini sağlayan, helal rızkını kazanan birisi olarak karşımıza çıkar. Atasözlerine göre, erkek her şeyden önce sözünün sahibi olmalıdır: *Kişi öz sözünün ağası olar*. “Kişi kendi sözünün arkasında durur.” (AS, 2004: 149); *Kişinin sözü bir olar*. “Erkeğin sözü bir olur.” (AS, 2004: 149); *Kişinin üzünə baxma, sözünə bax*. “Kişinin yüzüne bakma, sözüne bak.” (AS, 2004: 149).

Erkeğin mert, misafirperver ve saygıdeğer biri olması gerektiği de atasözlerinde konu edilmektedir, zira misafirperverlik, erkeğin toplum içinde değerli ve saygın bir birey olarak görülmesi için önemli bir unsurdur: *Ər çörəyi ər yanında borc olar*. “Er ekmeği er yanında borç olur.” (AS, 2004: 108); *Ər çörəyi ər boğazında qalmaz*. “Er ekmeği er boğazında kalmaz.” (AS, 2004: 108), *Kişinin hörməti öz əlindədir*. “Kişinin hürmeti kendi elindedir.” (AS, 2004: 149).

3.1. Baba/ata ile ilgili atasözleri

Türk Dil Kurumunun yayınladığı Türkçe Sözlükte **baba**: 1. Çocuğun dünyaya gelmesinde etken olan erkek; 2. Çocuğu olmuş erkek, peder.” (TDK, 2005: 171) olarak tarif edilir. Azərbaycan Dilinin İzahlı Luğəti kitabında **ata** kelimesi: “*is*. 1. Evladı olan adam; 2. Bir teorinin, meselenin vs. kurucusu; rehber, yol gösteren; 3. Yaşlı ve saygılı adama hitap: “atam”; 4. Atalar-ecdat, ata-baba.” (ADİL, I, 2006: 156) şeklinde tanımlanmaktadır.

Azerbaycan kültüründeki baba/ata figürü, aile yapısındaki otorite ve değerlerle ilgili belirgin bir rol oynamaktadır. Babanın/atanın aile içindeki bu önemli rolü, toplumsal normları ve aile değerlerini yansıtan birkaç temel unsur içerir. Bu unsurlar, Azerbaycan toplumunun geleneksel aile yapısını şekillendiren ve babayı ailedeki otorite figürü olarak konumlandıran faktörleri yansıtmaktadır.

Azerbaycan kültüründe aile değerleri genellikle önemli bir yer tutar ve aile üyeleri arasındaki saygı, sevgi ve dayanışma, genellikle bu kültürün temel unsurlarıdır. Bu çerçevede,

evin büyüğü olan baba, ailedeki diğer üyelere örnek olabilir ve onlara rehberlik edebilir. *Ev böyüksüz olmaz.* “Ev böyüksüz olmaz.” (AS, 2004: 104) atasözünde “ev” sadece fiziksel bir mekânı değil, aynı zamanda aile birliğini temsil eder, baba ise ailenin temelini oluşturan önemli bir figürdür ve ailenin sağlıklı bir şekilde büyümesine katkıda bulunur. Bir diğer, *Böyüksüz evdə xeyir-bərəkət olmaz.* “Böyüksüz evde hayır bereket olmaz.” (AS, 2004: 65) atasözünde de aile büyüklerinin, özellikle de babanın, ailenin sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için önemine atıfta bulunulur.

Babanın aile içindeki önemini vurgulayan atasözü ise *Atasın tanımayan Allahını da tanımaz.* “Babasını tanımayan Allah’ını da tanımaz.” (AS, 2004: 44) şeklindedir. Bu atasözü babanın aile içindeki otoritesinin kutsal bir bağlamda değerlendirildiğini ve babaya saygının, aile içindeki düzenin ve toplumsal normların korunmasının önemine vurgu yapar.

Babanın kıymetinin bilinmesi, ona gereken değerin verilmesi ve saygı gösterilmesi atasözlerinde dile getirilmiş, hatta baba hakkının tanrı hakkı kadar kutsal olduğu, baba duasının çabuk kabul edildiği, bu yüzden babanın hayır duasının alınması gerektiği de topluma verilen bir görev olarak atasözlerine yansımıştır: *Atanın duası, ananın ahı.* “Babanın duası, ananın ahı.” (AS, 2004: 44).

Azerbaycan atasözlerinde çocukların genellikle çevrelerindeki yetişkinleri taklit ettikleri göz önünde bulundurulur, babanın aile içindeki rol modellerinin, çocuğun davranış ve gelişimini etkilediği de vurgulanmaktadır: *Atalar nə əkiblər, oğullar onu biçiblər.* “ Babalar ne ekmişlerse, oğullar onu biçmişler.” (AS, 2004: 43); *Ata doğrayıb, oğul yeyibdir.* “Baba doğramış, oğul yemiştir.” (AS, 2004: 43).

Ayrıca, atasözlerinde çocuğun babasına gereken ilgi, yardım ve değeri vermediği de görülür: *Ata oğluna bir bağ verdi, oğul ataya bir salkım qıymadı.* “Baba oğula bir bahçe bağışlamış, oğul babaya bir salkım kıyamamış.” (AS, 2004: 43), *Ata oğlundan ötrü mülkündən keçdi, oğul atadan ötrü kürkündən keçmədi.* “Baba oğlu için mülkünden geçti, oğul baba için kürkünden geçmedi.” (AS, 2004: 43)

Bununla birlikte, baba ile oğul arasındaki bağın sağlam olduğu ve diğerlerinin bu bağa müdahale edemeyeceği, onların arasına kimsenin giremeyeceği ile ilgili atasözleri de vardır: *Ata oğul savaştı, əbləh ona inandı.* “Baba oğul savaştı, ahmak ona inandı.” (AS, 2004: 43).

Atasözlerinde baba figürü, genellikle mal, miras gibi konularla ilişkilendirilir ve babaların çocuklarıyla olan ilişkilerini yansıtan pek çok açıdan ele alınır: *Ata malına göz dikən ac qalar.* “Baba malına göz diken aç kalır.” (AS, 2004: 43). Atasözünde, babanın malına göz dikmenin olumsuz sonuçlar doğuracağı, evlatların kendi kazançlarını kendilerinin sağlaması gerektiği vurgulanmaktadır. Zira bağımsızlık, kendi ayakları üzerinde durmak ve sorumluluk almak önemli değerlerdir.

Baba, çocuk için rol model ve güç timsalidir, fakat çocuğun, babasından önce kendisine güvenmesi ve kendi başarıları ile övünmesi gerekmektedir: *Atam ilə atanı deyincə özüm ilə özünü de.* “Babam ile babanı diyeceğine kendim ile kendini de.” (AS, 2004: 44). Atasözüne göre, bireyin özsaygısı, özgüveni ve kişisel başarılarıyla barışık olması gerekmektedir.

3.2. Eş/koca/ər ile ilgili atasözleri

Türkçe sözlükte “eş” kelimesi: “Karı kocadan her biri, hayat arkadaşı, refik, refika” (TS, 2005: 655) şeklinde, Azərbaycan Dilinin İzahlı Luğəti kitabında “ər” kelimesi: “Arvadın qanuni və məhrəm yoldaşı olan kişi” şeklinde tanımlanmaktadır (ADİL, II, 2006: 122).

Azərbaycan atasözlerinde “ər” (koca) kelimesinin sıklıkla kullanılması, geleneksel toplumsal yapı ve cinsiyet rollerinin yansımalarıdır. Bu atasözleri genellikle erkeğin aile içindeki rolünü vurgular ve onun ailenin reisi, koruyucusu ve geçim kaynağı olarak görüldüğüne işaret eder. Örneğin, *Yuvanı erkək tikər, dişi saxlar*: “Yuvayı erke yapar, dişi korur.” (Hadi, 2005: 171) atasözünde evin temelini atanın erkek olduğu, kadının bu temeli koruyup kolladığı belirtilirken, *Ər olan çörəyini daşdan çıxardar*: “Erkek dediğin, ekmeğini taştan çıkarır”. (AS, 2004: 108) atasözünde erkeğin ailenin geçimini sağlamak için zorlukları göğüslediği ve ailenin refahı için çalıştığı ifade edilmektedir.

Bazı atasözlerinde karı ve kocanın karakterlerinin aynı olmasına da değinilmekte olup: *Ərlə arvadın torpağı bir yerdən götürülüb*. “Koca ile kadının toprağı aynı yerden götürülmüş.” (AS, 2004: 108), aile dâhilindeki küçük tartışmaların doğal karşılanması ve eşler arasındaki olaylara dışarıdan müdahale edilmemesi gerektiği hatırlatılmaktadır: *Ər arvad arası ipəkdir, araya girən köpəkdir*: “Karı-koca arası ipektir, araya giren köpektir.” (Hadi, 2005: 61); *Ər od olar, arvad su*. “Koca ateş olur, kadın su. (Hadi, 2005: 61); *Ər-arvadın savaşı, yaz gününün yağışı*. “Karı-kocanın savaşı, yaz gününün yağışı.” (Hadi, 2005: 61).

3.3. Oğulla ilgili atasözleri

Türkçe sözlükte *oğul* kelimesi “erkek evlat” (TS, 2005: 1491) şeklinde, Azərbaycan Dilinin İzahlı Luğəti kitabında ise: “1. Kişi cinsindən olan övld; 2. Yaşlı adamın gənc oğlana nəvazişlə müraciəti; 3. Əlindən iş gələn, iş bacaran adam.” (ADİL, I, 2006: 514-515) olarak tanımlanmaktadır.

Türk kültüründe erkek çocuğunun değeri, kız çocuğuna göre daha yüksektir; çünkü ondan beklentiler çoktur. Hem baba adını, soyunu ve ocağını sürdürecektir, hem de anne babaya toplumsal üstünlük kazandıracaktır. Dolayısıyla bir erkek evlada sahip olmak anne baba için gurur vesilesidir (Yılmaz ve Sarı, 2015: 16). Azərbaycan atasözlerine baktığımızda da oğulla verilen önemin ne kadar yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü oğul (erkek evlat) aile soyunu devam ettirmekte, babasının görevini üstlenmekte, anne ve babaya toplumsal üstünlük sağlamada sorumluluk sahibidir. Ayrıca “*Oğlanı kamal ilə, qızı camal ilə*”. “Oğlanı kemal ile kızı camal ile.” (AS, 2004: 191) şeklindeki atasözünden de anlaşılacağı üzere kız çocuğu güzelliği ile oğlan çocuğu ise akli (zekâsı, davranışı, sabrı vs.) ile tanınır. Erkek çocuk sahibi olmanın toplumsal ve aile içi saygınlık açısından önemli olduğu düşünülmüş, bunda eski dönemlerin şartları, erkeğin ailenin ihtiyaçlarını karşılaması, ailenin güvenliğini sağlaması gibi faktörler etkili olmuştur.

Konu ile ilgili atasözlerinde oğulun sözde, amelde, cömertlikte, namusta babaya çekmesinin, cesarete dayısına benzemesinin gerektiği belirtilmektedir. *Oğul atadan görər, süfrə açar*: “Oğlan babadan öğrenir sofrayı açmayı.” (AS, 2004: 192) atasözü, bir oğlun davranışlarının, özellikle misafirperverlik ve aile içi sorumluluklar gibi değerlerin, babasından öğrenil-

diğini ifade ederken, *İgid oğul dayısına çəkər*: “Yiğit oğul dayısına çeker.” (AS, 2004: 133) atasözü oğulun genellikle ailede bir baba figürü olarak kabul edilen dayısına benzemesi, onun değerlerini ve davranışlarını model alması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Azerbaycan atasözlerine göre, iyi bir oğul kazanmak, insanı mutlu eder ve Allah’ın bir lütfü olarak görülür. Bu durum, aileye ve topluma katkı sağlayan, saygılı ve dikkatli bir oğulun varlığının değerini vurgular. *Nə yatdıq, nə uzandıq, hazır oğlan qazandıq*. “Ne yattık, ne uzandık, hazır oğlan kazandık.” (AS, 2004: 188) atasözü, iyi bir oğulun elde edilmesinin kolay olmadığını ancak büyük bir nimet olduğunu ifade eder. Öte yandan, kötü bir oğulun varlığı insanı mutsuz eder ve Allah’ın cezası olarak algılanır: *Oğlun yaman olsa, vurub tanrı, yaxşı olsa, verib tanrı*. “Oğlun kötüyse tanrı vurmuş, iyiyse tanrı vermiş.” (Hadi, 2005: 115).

Bazı atasözleri, toplumda zenginlik ve fakirlik arasındaki sosyal ayrımı yansıtmaktadır. Fakirlik durumunda olan birinin, varlıklı birinin çocuğu olmanın, kişinin kendi statüsünü değıştirmeyeceğini ifade eder: *Kasıbın bir oğlu oldu, o da boynu əyri*. “Fakirin bir oğlu oldu, o da boynu eğri.” (AS, 2004: 145); *Kasıbın oğlu olunca dövlətlinin qulu ol*. “Fakirin oğlu olunca devletlinin kulu ol.” (AS, 2004: 145). Bu atasözleri, toplumsal eşitsizlik ve fırsat eşitliği gibi konuları ele alır ve bazen fakirlik durumunun nesiller boyunca devam edebileceğini işaret eder.

Bunun dışında, oğulların çeşitli nitelik ve davranışlarına göre konuyla ilgili atasözlerini aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz:

1. Utangaç oğulla ilgili: *Utananın oğlu olmaz*. “Utananın oğlu olmaz.” (AS, 2004: 227);

2. Korkak oğulla ilgili: *Vuran oğul ataya baxmaz*. “Vuran oğul babaya bakmaz.” (AS, 2004: 232); *Özü it oğludur, amma indi qurd basır*. “Kendisi it oğlu, ama şimdi kurt basar.” (AS, 2004: 198);

3. Şımarık, kendini beğenmiş oğulla ilgili: *Ananın ərköyün oğlu hambal olar*. “Ananın şımarık oğlu hamal olur.” (AS, 2004: 34); *Oğlan evlənər, bəy oldum sanar*. “Oğlan evlendiğinde, kendisini ağa sanar.” (AS, 2004:191);

4. Enayi oğulla ilgili: *Oğulun əfəli qohum yerdən qız alar*. “Enayi oğul akrabadan kız alır.” (AS, 2004:192).

5. Dikkatli oğulla ilgili: *Ehtiyatlı oğulun anası ağlamaz*. “Dikkatli olan oğulun annesi ağlamaz.” (AS, 2004: 98).

6. Dedikoducu oğulla ilgili: *El oğlu yumurtaya qulp qoyar*. “Halkın oğlu yumurtaya kulp takar.” (AS, 2004: 99).

7. Anne ve babasına faydası dokunmayan oğulla ilgili: *Oğlan doğdum – oydu məni, qız doğdum – soydu məni*. “Oğlan doğdum – oydu beni, Kız doğdum – soydu beni.” (AS, 2004: 191); *Oğul düşmən qapısına aparar*. “Oğul düşman kapısına götürür.” (AS, 2004: 192).

4. Çocuk, evlat ve kardeşle ilgili atasözleri

Çocuk ve kardeşe biçilen roller gerek sosyal hayatta, gerekse aile hayatında büyük bir öneme sahiptir. Çocuk ve kardeşlerin aile kurumundaki olan ilişkileri, aile bireyleri arasındaki konumu atasözlerinde görülmektedir.

4.1. Çocuk, evlat ile ilgili atasözleri

Çocuk: “1. Anne karnında ya da bebeklik çağı ile ergenlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan. *örn.*: *Kadın çocuğunu düşürmüş.* 2. *Küçük yaşdaki oğlan ya kız. ör. İlkokul çocukları hareketli olur.* 3. Soy yönünden oğul ya da kız. *ör. Adamın yetişkin iki çocuğu varmış.*” (Püsküllüoğlu, 2004: 330) olarak tanımlanırken “evlat” kelimesinin ise tanımı şu şekilde verilir: “bir kimsenin oğlu ya da kızı, (ana babaya göre) oğul ya da kız çocuk.” (Püsküllüoğlu, 2004: 474).

Azerbaycan Türkçesinde “çocuk” kelimesinin karşılığı “uşaq” olup, 1. Azyaşlı oğlan, ya kız; çocuk; 2. Cavan, gənc (oğlan, ya kız); 3. Oğlan, ya kız (körpə, bala) (ADİL, IV, 2006: 407) şeklinde, “övlad” kelimesi ise: “*is.* (ər: “vələd” söz. cemi), 1. Oğul və ya kız; uşaq, oğul-uşaq; 2. Nəsil, soy, zürriyyət. (ADİL, III, 2006: 558) şeklinde ifade edilir.

Azerbaycan atasözlerini incelediğimizde her insanın çocukluk döneminin ilkbahara, gençlik döneminin yaz mevsimine, orta yaşların sonbahara ve yaşlılık döneminin ise kışa benzetildiği görülmektedir: *Uşaqlığ yaz, igitlik yay, yaşın ortası oldu güz, qocaldın qış.* “Çocukluk ilkbahar, yiğitlik yaz, yaşın ortası oldu sonbahar, yaşlandın oldu kış.” (Hadi, 2005: 144). Bu benzetmeler, insan yaşamındaki dönemlerin doğal döngülerle uyum içinde olduğunu ve her birinin kendine özgü niteliklere sahip olduğunu vurgular. Çocukluk dönemi, yeniliklerin, büyümenin ve umutların yeşerdiği bir zaman olarak nitelenirken, yaşlılık dönemi ise dinginlik, hikmet ve hazırlık dönemi olarak görülür. Bu atasözü, insan yaşamının değişken doğasını ve her döneminin değerini anlatarak yaşamın doğal akışını yansıtır.

Çocuk, Türk aile hayatında önemli bir yere sahiptir. Çocuğun toplumsal rollere kavuşmasında anne ve babanın etkisi oldukça önemlidir. Ebeveynler, çocuklarının refahı ve mutluluğu için her şeyi yapmaya hazırdır ve çocuklarına olan sevgileri, başkalarının çocuklarını bile kendi çocukları gibi sevmeleriyle ifade edilir. Azerbaycan atasözlerinde ebeveynler için çocuk, hayatın en önemli bir parçası ve ögesi olarak görülmektedir: *Evin yaraşığı uşaqdır süfrənin yaraşığı qonaq.* “Evin süsü çocuktur, sofranın süsü misafirdir”. (AS, 2004: 104), *Bala baldan şirindir.* “Çocuk baldan tatlıdır.” (AS, 2004: 49), *Mən balamı istərəm, balam istər balasın.* “Ben yavrumu isterim, yavrum yavrusunu ister.” (AS, 2004: 180).

Bununla birlikte ailede çocuğun doğması, büyümesindeki zorluklar, evlenmesi, çocuğun geleceği, çocukla ilgili ekonomik kaygılar vs. durumlar da atasözlerine yansımıştır: *Uşaq yuxıla-yuxıla böyüyər.* “Çocuk düşe kalka büyür.” (AS, 2004: 227), *Uşaqı yemək böyütməz, fərəh böyüdər.* “Çocuğu yemek büyütmez, ferah büyütür.” (AS, 2004: 227)

Genel anlamda atasözleri arasında iyi ve hayırlı bir evladın insanın geleceği için büyük önem taşıdığını, kötü ve hayırsız bir evladın ise hayatı zorlaştırabileceğini belirten pek çok özlü söz bulunmaktadır. İyi bir evlat, ebeveynlerinin onurunu ve itibarını artırırken, kötü bir evlat ise aileye ve topluma zarar verebilir. *Yaxşı övlad atasını vəzir elər, pis övlad rəzil.* “Hayırlı evlat babasını vezir eder, kötü evlat rezil eder.” (AS, 2004: 235) atasözü, hayırlı bir evladın babasını itibarlı bir konuma getirebileceğini, ancak kötü bir evladın ailenin saygınlığını zedeleyebileceğini belirtir.

Atasözlerinde erkek evlat daha çok babaları ile olan ilişkileriyle ele alınmıştır. Çocuklar genellikle babalarını rol model olarak görürler ve onlara benzemek isterler. Bu nedenle,

çocukların babalarının gücü ve yetenekleri hakkında gerçekçi bir değerlendirme yapmaları zordur ve bazen kendilerini babalarının yerine koyarlar. *Uşaq atasından güclüsün bilməz.* “Çocuk babasından güclüsünü tanımaz.” (AS, 2004: 227) atasözü, çocukların babalarını güçlü ve üstün bir figür olarak gördüklerini ve kendi güçlerini babalarıyla kıyasladıklarını gösterir. Bu atasözü, çocukların babalarıyla olan ilişkilerindeki hayranlık ve saygıyı yansıtır.

İlgi çekici hususlardan biri, çocukla ilgili atasözlerinin hayvanların timsalinde verilmesidir. Bazı atasözlerinde hayvanlar insan davranışları ve ilişkileri üzerinden bir mecaz olarak kullanılmıştır. Bu, insanların doğası hakkında bir şeyler söylemenin ve bazen karmaşık duyguları veya ilişkileri daha basit bir şekilde ifade etmenin yaygın bir yoludur. Örneğin, *Ayı balasına “ağappağım” deyər, kirpi balasına – “yumuşağım.”* “Ayı yavrusuna “ağappağım” der, kirpi yavrusuna – “yumuşağım.” (AS, 2004: 46) atasözü, farklı hayvan türlerinin yavrusuna olan yaklaşımını insan ilişkilerine benzetmektedir. Ayı, yavrusuna sert ve güçlü bir şekilde davranırken, kirpi daha nazik ve yumuşak bir yaklaşım sergiler. Bu, insanların çocuklarına olan eğilimlerinde de benzer farklılıkların olduğunu ima eder.

Benzer şekilde, *Bala quşun ağzı böyük olar.* “Yavru kuşun ağzı büyük olur.” (AS, 2004: 49), *Balalı qarğa bal yeməz.* “Yavrusu olan karga bal yemez.” (AS, 2004: 49); *Balalı qarğaya yem yoxdu.* “Yavrulu kargaya yem yoktur.” (AS, 2004: 49); *Dəli inək balasını çıxınayar.* “Deli inek, yavrusunu ezer.” (AS, 2004: 83); *İlan balasını da çalar.* “Yılan, yavrusuna da sokar.” (AS, 2004: 135); *Qarğadan gözəl quş istədilər, balasını göstərdi.* “Kargadan güzel kuş istediler, yavrusunu gösterdi.” (AS, 2004: 159) atasözlerinde de kuş, karga, inek, yılan gibi canlılar insanlarla karşılaştırılmış, insanlara atfedilen özellikler bu canlılar aracılığıyla anlatılmaya çalışılmıştır.

4.2. Kardeşle ilgili atasözleri

Kardeş/Qardaş: “Aynı ana babadan doğmuş olan ya da babası aynı olan kimselerin birbirlerine göre adı, birine göre öteki.” (Püsküllüoğlu, 2004: 737) şeklinde tanımlanan *kardeş* sözcüğü, Azerbaycan dilinde “qardaş” şeklinde kullanılır. Azerbaycan Dilinin İzahlı Luğəti kitabında “qardaş” kelimesi: “1. Bir ata-anadan ve yaxut yalnız bir atadan və ya bir anadan olan oğulların bir-birinə və yaxud bacısına nisbətən hər biri. (ADİL, III, 2006: 56) şeklinde tanımlanmakta ve sadece erkek kardeşten bahsedilmektedir. Kız kardeş için ise *bacı* kelimesi kullanılmakta olup, Azerbaycan Dilinin İzahlı Luğəti kitabında “*Bacı*. İs. Bir ata-anadan, yaxud bir atadan və ya bir anadan kızların bir-birinə və ya qardaşlarına olan qohumluq münasibəti, 2. Tanış olmayan qadına, qıza ehtiramla müraciət, 3. Hörmət üçün qadınların adlarına, yaxud ləqəbinə əlavə olunur.” şeklinde açıklama yapılmaktadır (ADİL, I, 2006: 56).

Aile fertlerinden biri olan “kardeş”, Azerbaycan atasözlerinde önemli bir yere sahiptir. Atasözleri, genellikle kardeşler arasındaki ilişkileri, olumlu ve olumsuz davranışları, miras gibi konuları yansıtarak bu aile bağını farklı açılardan ele almaktadır. Kardeşler arası sevgi, sevgi bağı, bağlılığın, paylaşım vs. güçlü olduğu anlaşılmalıdır. *Qardaş olaq, yarı (tən) bölək.* “Kardeş olalım, yarıya bölelim.” (AS, 2004: 158); *Qardaşım xandır, xatunu sevinsin.* “Kardeşim handır, hatunu sevinsin.” (AS, 2004: 158).

Atasözlerinde erkek kardeşler arasındaki ilişkilerin bazen çatışmalı olabileceğine, bu durumun kalıcı olmadığına, kardeşliğin gücünün her zaman galip geleceğine inanılmaktadır: *Qardaş qardaşı bıçaqlar, dönüb yenə qucaqlar*. “Kardeş kardeşi pıçaklar, dönüp yine kucaklar.” (AS, 2004: 158); *Qardaş qardaşın yoxluğun istər, ölümün istəmər*. “Kardeş kardeşin yokluğunu ister, ölümünü istemez.” (AS, 2004: 158), *İki qardaş savaşıb, axmaq buna inanıb*. “İki kardeş savaşmış, ahmak buna inanmış.” (AS, 2004: 134).

Atasözlerinde kardeşin gerçek karakterini anlamak için onunla birlikte yolculuk etmenin ve zaman geçirmenin ne kadar önemli olduğuna değinilmektedir. Zira yoldaşlık ilişkileri, insanların birbirlerini daha derinlemesine tanımalarını ve gerçek karakterlerini ortaya çıkarmalarını sağlar: *Qardaşın necə adamdır? Yoldaş olmamışam*. “Kardeşin nasıl insandır? Yoldaş olmamışım.” (AS, 2004: 158). Ayrıca kardeş ve dost karşılaştırılması yapılarak bazen dostun kardeşten ileri olduğunu anlatan atasözleri de vardır: *Yaxşı dost qardaşdan əzəldir*. “İyi dost kardeşten ötedir.” (AS, 2004: 234).

Kız kardeşler ile ilgili atasözlerine az rastlanmaktadır. Bu atasözlerinde de kız kardeşlerin kıskanç, deli-dolu olduğu, genellikle ekonomik olarak zayıf konumda olmaları ve desteklenmeleri gerektiğinden bahsedilmektedir: *Anam doğub, bacıma güc düşüb*. “Annem doğurmuş, kız kardeşime güç düşmüş.” (AS, 2004: 34); *Mən dəli, anam dəli, bir dəli bacım da var*. “Ben deli, annem deli, bir deli kız kardeşim de var.” (AS, 2004: 180); *Nə umursan bacından, bacın ölür acından*. “Kız kardeşinden ne beklersin, kendisi açlıktan ölüyor.” (AS, 2004: 188).

Bazı atasözlerinde kız kardeşler arasındaki tartışmalar espriyle anlatılmaktadır: *Ərə getmək gələndə böyük bacı olur, ev süpürmək gələndə kiçik bacı*. “Evlen!” denilince abla oluyor, “ev süpür!” denilince küçük kardeş oluyor. (AS, 2004: 108). Bu atasözü, ev işleri gibi geleneksel olarak kadınlara atfedilen görevlerle ilgili olarak kız kardeşler arasındaki rollerin değişkenliğini mizahi bir şekilde ifade eder ve kadınların toplum içindeki rol ve beklentilerinin bazen çelişkili veya değişken olabileceğini, ancak bu durumun zaman zaman mizahi bir bakış açısıyla ele alınabileceğini yansıtır.

Sonuç

Genellikle toplumsal değerlerin ve yaşam bilgilerinin bir yansıması olarak ortaya çıkan atasözleri, kuşaktan kuşağa aktarılan öğüt verici, özlü ve kısa sözler olup, belirli bir durumu, davranış biçimini veya genel bir yaşam ilkesini ifade etmek için kullanılırlar. Atasözleri, geleneksel kültürlerde, bir toplumun değerlerini, normlarını ve bilgeliğini yansıtan önemli bir kültürel miras olarak kabul edilmektedir.

Geleneksel aile yapısı ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerine derin bir içgörü sunan atasözleri, aile içindeki rol ve ilişkileri detaylı bir şekilde yansıtarak toplumdaki kültürel değerleri ve normları ifade eder. Aile ile ilgili atasözleri, aile fertleri arasındaki bağları güçlendirmenin, toplumsal normları şekillendirmenin ve bireyler arasındaki rol ve sorumlulukları düzenlemenin önemini vurgular.

Türk dünyası ortak kültür varlığını belirlemede çok önemli yere sahip olan Azerbaycan atasözlerinde aile kavramıyla ilgili yapılan incelemede, aile kuruluşu, aile birliği, aile birey-

leri ve bunlar arasındaki ilişkiler, toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili önemli bilgilerin mevcut olduğu sonucuna varılmış olup, konu ile ilgili kanaatlerimizi aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

1. Aile kavramının atasözlerinde kullanımına baktığımızda, ailenin büyük bir öneme sahip olduğu gözlemlenmekte ve aile ile ilgili atasözlerinin eğitici ve öğüt verici olduğunun açık bir şekilde sunulduğu görülmektedir. Aile üyeleri arasındaki ilişkilerin, rol ve sorumlulukların ne şekilde ele alındığına odaklanan atasözleri, toplumun aile değerlerine olan derin bağlılığını yansıtır. Azerbaycan atasözlerinde aile fertlerinin rolleri ve aile içi ilişkilerin yanı sıra evlilik, eş seçimi, eşler arasındaki görev ve sorumluluklar gibi önemli konulara da değinilmektedir. Bu atasözleri, toplumsal ve kültürel bağlamda aile ve evlilik kurumunun rolünü anlamak için değerli bir kaynak olup, genç nesillere aile değerlerini öğretmek, toplum içinde güçlü aile bağlarını teşvik etmek ve sağlıklı bir toplumsal yapı oluşturmak amacıyla kullanılmaktadır. Aile kavramının toplum için taşıdığı kutsal değeri vurgulayan bu atasözleri, aynı zamanda geçmişten gelen bilgelikleri aktararak toplumun birlik ve dayanışma içinde olmasına katkı sağlar.

2. Azerbaycan atasözlerinde kadının konumunun daha çok ataerkil bir aile yapısı içinde erkek kardeş, baba ve/veya eşe göre belirlendiği görülmektedir. Anne ve baba rolleri üzerinden değerlendirildiğinde, baba figürü evin reisi olarak tanımlanırken, aynı zamanda çocuklar için bir “ata/baba” statüsüne sahiptir, anne ise ailenin huzurunu sağlayan ve düzeni kuran bir figür olarak öne çıkar.

Azerbaycan atasözlerinde, annenin vatanla kıyaslandığı, ailenin temel taşı olduğu ve kişinin hayatındaki en kutsal değerlerden birisi olarak nitelendirildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca, annenin aile içinde önemli bir rol üstlendiği, çocuk yetiştirmede ve eğitiminde çeşitli sorumluluklar taşıdığı belirtilmektedir. Annenin evladına karşılık beklemeden gösterdiği sevgi ve merhametin sonsuzluğuna vurgu yapılarak, bu özverili tutumun önemine dikkat çekilmekte, ayrıca, üvey anne kavramının olumsuz bir anlam değeri taşıdığı ifade edilmektedir.

Azerbaycan atasözlerinde, kadın evi sıcak bir yuvaya dönüştüren ve aile birliğini sağlayan önemli bir figür olarak kabul edilmektedir. “Eş” rolünde olan kadın genellikle erkeklerle karşılaştırmalı bir şekilde ifade edilmektedir. Atasözlerinde, soylu kadınların ailede egemen bir rol oynadığına vurgu yapılırken, bir erkeğin kadının devletine göz dikmesinin toplum tarafından hoş karşılanmadığı belirtilmektedir.

Atasözlerinde, bazı kadınların güvenilmez olduğu, bazılarının ise tartışmalara neden olan kişiler olarak nitelendirildiği ifade edilmektedir. Ayrıca, ihanet eden kadınların toplum tarafından dışlandığı ve dul bir kadınla evlenmeye olumsuz bir bakış açısının bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu değerlendirmeler, toplumdaki kadın rolünün önyargılarını ve kadının sosyal ilişkilerde oynadığı rolün toplumsal normlar ve değerlerle nasıl şekillendiğini yansıtmaktadır.

Atasözlerinde genellikle karı-koca ilişkilerinden bahsedilmektedir. Bir kadının eşine göre tanıdığı, karı ve kocanın karakterlerinin aynı olabileceği, ailede eşlerin birbirilerine karşı saygılı olması, küçük tartışmaların doğal karşılanması gerektiği, eşler arasındaki olaylara dışarıdan müdahale edilmemesi gerektiği önemle vurgulanmaktadır. Bu tür atasözleri, aile içi ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için karı-koca arasındaki karşılıklı saygı ve anlayışın önemine dikkat çekmenin yanı sıra aile içindeki denge ve uyumu korumanın önemini vurgular.

3. Azerbaycan atasözlerine göre kız, her şeyden önce namus simgesi olup, korunması gereken aile üyesidir. Fakat kız evlata fazla önem verilmediği, kız çocuğunun değerinin erkek çocuktan düşük olduğu da atasözlerinden anlaşılmaktadır. Atasözlerinde genellikle kızın yetişmesinde annenin terbiyesinin önemine değinilmekte, anne, erkeklerin kendilerine eş ararken dikkate alacağı ölçüt olarak verilmektedir. Kız ile ilgili atasözlerinde kız çocuğunun vaktinde evlendirilmesi gerektiği ve evlendirilme sırasında dikkat edilecek hususlar açık şekilde ifade edilmektedir. Evlilik sürecinde, genellikle güzellik ve açık renk ten ölçütlerine önem verilirken, siyah tenli, kısa saçlı, görme engelli veya bu gibi özelliklere sahip kızların genellikle göz ardı edildiği görülmektedir.

4. Erkeklerle ilgili atasözlerinde, erkeğin öncelikle sözünün sahibi olması gerektiği, saygılı, ailesini seven, koruyup kollayan ve onun maddi sıkıntılarını gideren bir karakter olduğu belirtilmektedir. Atasözlerinde babanın, ailenin en etkili ve temel üyesi olduğu, ailede babaya yüksek değer verildiği, babanın çocuklarının her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasında ve onların yetiştirilmesinde birinci derece sorumluluk taşıdığı görülmektedir. Ayrıca, bazı atasözlerinde babaların erkek ve kız çocuklarıyla olan ilişkisine dair özel vurgulara da yer verilir, bu da babanın çocuklarına yönelik sorumluluğunu ve sevgisini yansıtmaktadır.

5. Atasözlerinde, ailenin soyunun devamının sağlanmasında, babasının görevini üstlenmesinde, erkek çocuk sahibi olmanın üstünlük göstergesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, ataerkil aile yapısının ve toplumsal cinsiyet algısının aile içindeki etkilerini gösterir. Ayrıca atasözlerine göre oğulun sözde, amelde, eli açıklıkta, namusta babaya çekmesi, cesaretle dayısına benzemesi gerekmektedir. Atasözlerinde erkek çocuk daha çok babaları ile olan ilişkileriyle ele alınmakla birlikte, baba ile oğul arasına kimsenin giremeyeceğine de değinilmektedir. Bu durum, baba-oğul ilişkisinin özel ve benzersiz bir bağ olduğunu ifade eder. Konu ile ilgili atasözlerini tematik açıdan sınıflandırdığımızda utangaç, enayi, korkak, şımarık, dedikoducu, anne ve babasına saygılı (veya saygısız) olan erkek çocuk tipleri ile karşılaşılır.

6. Azerbaycan atasözlerine bakıldığında, aile içinde çocuk kavramı genellikle anne ve babayı birbirine bağlayan, evin huzur ve neşe kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Atasözlerinde, çocuğun yetiştirilmesinde ebeveynlerin büyük bir rol ve sorumluluk taşıdığı vurgulanırken, çocuğun kişiliğinin oluşumunda anne ve babanın çektiği zahmetin önemine dikkat çekilmektedir. Ayrıca, Azerbaycan atasözlerinde çocuğun kişilik gelişiminde babanın tutum ve davranışlarının etkili bir faktör olduğuna vurgu yapılmaktadır. Çocukların karakteri ile ilgili genel özelliklere ve onların hangi durumlarda nasıl davranmaları gerektiği konusunda öğüt niteliğinde fikirlere de rastlanmaktadır. Atasözlerinde çocuklarla ilgili verilen tavsiyeler bazen hayvanlar üzerinden örneklerle sunulmaktadır. Bu da çocukların davranışlarının somut örneklerle anlatılması yoluyla öğretici bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

7. Azerbaycan atasözlerinde kardeşin önemli bir rolü vardır ve bu atasözleri, kardeşler arasındaki ilişkileri, olumlu ve olumsuz davranışları, miras gibi konuları yansıtmaktadır. Atasözlerinde, aile üyeleri arasındaki kardeşliğin değeri vurgulanmakta ve kardeşlerin birbirleriyle kopmamaları, darılmamaları ve zor durumlarda birbirlerine destek olmaları, kardeşlik bağlarının sürekli güçlü tutmaları gerektiği konusunda öğütler bulunmaktadır. Erkek kardeşler arasındaki çatışmaların geçici olduğuna, kardeşliğin gücünün her zaman galip geleceğine olan inanç atasözlerine yansımıştır. Kız kardeşlerle ilgili atasözlerinin sayısı az

olmakla birlikte, genellikle kıskançlık, deli-dolu olma ve ekonomik zayıflık gibi konulara odaklanmaktadır. Bazı atasözlerinde kardeşin gerçek karakterini anlamının, onunla birlikte zaman geçirmenin ve yoldaşlık ilişkilerinin önemi vurgulanmakta; yoldaş olunmadan kardeşi tanımanın zor olduğu belirtilmektedir.

Görüldüğü üzere, incelenen atasözleri, aile içindeki rolleri, ilişkileri ve sorumlulukları detaylı bir şekilde ele alarak genç nesillere aile değerlerini öğretmeyi amaçlamaktadır. Özellikle aile değerlerinin toplum için taşıdığı değeri vurgulayan atasözleri, geçmişten gelen bilgelikleri aktararak toplumsal birlik ve dayanışmayı güçlendirmeye yöneliktir. Ayrıca, atasözlerinde kadın ve erkek rolleri, toplumsal cinsiyet algısı, kız ve erkek çocuklar arasında var olan toplumsal eşitsizlikler, evlilik süreçleri, çocuk yetiştirme ve kardeşler arasındaki ilişkiler ele alınarak toplumun sosyal normlarına dikkat çekilmektedir.

Araştırma ve yayın etiği beyanı:

Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Research and Publication Ethics Statement:

This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Yazarların katkı düzeyleri: Makale tek yazarlıdır.

Contribution Rates of Authors to the Article: The article is single-authored.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Akgül Gök, F. (2013). *Evli kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili algılarının aile işlevlerine yansımaları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi] Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgül Gök, F., İl, S. (2017). Evli kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili algılarının aile işlevlerine yansımaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (54), 523-533.
- Aksoy, Ö. A. (2018). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I.*, İnkılâp.
- Aktaş, Ş. T. (2004). *Seçme atasözleri ve eleştirmeli açıklamaları*. Akçağ.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde atasözleri*. Kapı.
- Atalar Sözü* (2004). Bakü. Önder.
- Atay, T. (2004). "Erkeklik" en çok erkeği ezer!. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 101,11-30.
- Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti* (2006), III cilt, Şərg-Gerb.
- Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti* (2006). I cilt, Şərg-Gerb.
- Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti* (2006). II cilt, Şərg-Gerb.

- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası ortak atasözleri sözlüğü*. Atatürk Kültür Merkezi.
- Dökmen, Z. (2010). *Toplumsal cinsiyet-sosyal psikolojik açıklamalar*. Remzi Kitapevi.
- Dönmezer, S. (1999). *Toplumbilim*. 12. Baskı. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Əliyev, O. (2000). *Atalar sözü və məsəllər*. Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi I, Elm.
- Erginer, G. (2010). *Atasözlerinde sosyal hayat* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi] Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (Malatya Örneği) *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2).
- Genç, H.N. (2018). Atasözlerinde toplumsal cinsiyet algısı olarak kadın. *folklor/edebiyat*, 24 (94), 2018/2, 13-34.
- Hadi, H. B. (2005). *Atalar sözü*. Elin Gözü. Turuz.
- İşmen, E. (2004). Duygusal zeka ve aile işlevleri arasındaki ilişki. *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 56-75.
- Karataş, T. (2004). *Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü*, Akçağ.
- Kayhan, Sh. (2018). Kırgızlar'da evlilik öncesi kız seçme gelenekleri. *Turkish Studies*, 13/18, Summer 2018, P. 873-882.
- Kitabi-Dədə Qorqud* (2004), Hazırlayan, S. Alizade, Önder.
- Koç, N. (2002). *İslamıktan Önce Türk dili ve edebiyatı*, İnkılâp.
- Kurt, İ. (1991). *Türk atasözlerine psikolojik bir yaklaşım*. Kültür Bakanlığı.
- Örücü, E. (1996). *Hukukta kadın ve son gelişmeler. Türkiye'de kadın olmak* (N. Arat, Edit.) 21.
- Özcan, Ö.A. (2009). *Kadınlarla ilgili Özbek atasözleri*. Grafiker.
- Püsküllüoğlu, A. (2004). *Türkçe sözlük*. 2. baskı, Arkadaş.
- Tekin, F. (2023). Türk dünyası atasözlerinde toplumsal cinsiyet: “Kadın”, “Erkek”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 23/2, Kış 2023, 543-572.
- Türkçe Sözlük* (1999). Dil Derneği.
- Türkçe Sözlük* (2005). 10. Baskı. Türk Dil Kurumu.
- Yılmaz, A. (2004). Türk kültüründe kadın. *Milli Folklor*, 16 (61), 111-123.
- Yılmaz, Y., Sarı, H. (2016). Türk atasözlerinde akrabalık adlarının kullanımı. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (2), 1-20.

Kısaltmalar

- ADİL : Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti (2006)
- AS : Atalar Sözü (2004)
- DDTS : Türkçe Sözlük (1999), Dil Derneği.
- TS : Türkçe Sözlük (2005)



Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).